

Психологічні особливості студентських сімей

У статті представлено результати теоретичного аналізу концептуальних підходів до проблеми вивчення: готовності молоді до створення сім'ї; виявлення чинників, які впливають на формування готовності до шлюбу; психологічні особливості функціонування студентських сімей. У статті обговорюються результати дослідження психологічних особливостей студентських сімей. Проведено порівняння результатів дослідження «задоволеності шлюбом» та рівнів тривожності. Визначено самооцінку ситуативного та особистісного рівнів тривожності. Визначено категорії задоволеності шлюбом та рівні тривожності.

Ключові слова: «молода сім'я», «студентська сім'я», готовність до шлюбу, «задоволеність шлюбом», рівні тривожності.

В статье представлены результаты теоретического анализа концептуальных подходов к проблеме изучения: готовности молодежи к созданию семьи, выявления факторов, влияющих на формирование готовности к браку, психологические особенности функционирования студенческих семей. В статье обсуждаются результаты исследования психологических особенностей студенческих семей. Проведено сравнение результатов исследования «удовлетворенности браком» и уровней тревожности. Определена самооценка ситуативного и личностного уровней тревожности. Определены категории удовлетворенности браком и уровни тревожности.

Ключевые слова: «молодая семья», «студенческая семья», готовность к браку, «удовлетворенность браком», уровни тревожности.

Постановка проблеми дослідження. Розвиток та існування людства безпосередньо пов'язані з виникненням і функціонуванням інституту сім'ї. Адже саме сім'я, як вказано у Сімейному кодексі України, є первинним та основним осередком суспільства. Вона створюється для благоустрою, біологічного і соціального впорядкування життя людського роду.

Як свідчить практика, процес створення сім'ї суттєво залежить від багатьох чинників, і, перш за все, від особистісних. Зважаючи на те, що вступ до шлюбу та підтримання його стабільності для багатьох молодих людей є складним, часто непосильним завданням, виникає потреба у науковому вивченні цієї проблеми та виявленні ефективних шляхів підготовки молоді до майбутнього сімейного життя. Оскільки значну частину молоді склада-

ють студенти ВНЗ, то для цього нам необхідно вивчити специфіку, особливості таких сімей, тому об'єктом нашого дослідження є психологічні особливості студентських сімей.

Аналіз науково-психологічних джерел свідчить про те, що окремі проблемні питання, пов'язані з різними аспектами сімейно-шлюбної взаємодії, розглядали у своїх працях такі дослідники: Т.В.Андрєєва, О.І.Бондарчук, К.Вітек, М.Джеймс, О.Я.Кляпець, С.В.Ковальов, В.П.Меньшутін та ін.

Дослідниками вироблено декілька класифікацій шлюбно-сімейних стосунків, з яких найбільш суттєвою для нашого дослідження є класифікація за критерієм орієнтації на суспільні стереотипи, поширені у суспільстві. За цим критерієм виділяють традиційний та альтернативний шлюби. Традиційний шлюб – шлюб, що орієнтується на загальноновизнані суспільні норми, на прийняті у суспільстві стереотипи. Альтернативний шлюб, прикладом якого є цивільний шлюб, – це шлюб, що орієнтується на особистісні потреби кожного партнера, навіть якщо вони вступають у суперечність із загальноновизнаними суспільними нормами.

Вітчизняними дослідниками з'ясовано особистісні якості, які є сприятливими для вступу до шлюбу. До таких відносяться: оптимізм та емоційність, старанність, здатність виконувати підлеглі ролі при збереженні власних суджень, доброзичливість, уміння розпоряджатися грішми, емпатія, ідентифікація. На жаль, значний відсоток молодих подружніх пар сьогодні не підготовлені до шлюбу. Як показують результати різних досліджень, традиційний інститут сім'ї перебуває в деякому кризовому стані.

Зважаючи на вищесказане, увагу дослідників і, в першу чергу, психологів, привертають молоді сім'ї. Зазначимо, що молодою сім'єю дослідники вважають сім'ю, яка існує перших три роки після оформлення шлюбу. Саме в перші роки шлюбу формується модель майбутніх сімейних стосунків. Зокрема, це стосується розподілу влади і обов'язків, а також духовних зв'язків між подружжям, батьками і дітьми. Крім цього відбувається складний процес адаптації чоловіка і дружини один до одного, приймається рішення про кількість майбутніх дітей.

Отже, маємо можливість з'ясувати, що сутність поняття «студентська сім'я» відображає шлюбний союз між дівчиною та юнаком, які є студентами очної форми навчання вищого навчального закладу.

Під поняттям «психологічна готовність особи до створення сім'ї» слід розуміти активно дійовий стан людини, її установку

на створення сім'ї, а також знання особливостей її функціонування. Психологічними передумовами виникнення такої готовності має бути розуміння молодою людиною суті сімейно-шлюбної взаємодії та умов сімейного благополуччя, усвідомлення своєї відповідальності за створення сім'ї та за виконання своїх обов'язків, бажання бути з коханою людиною та турбуватися про неї, знання стратегій поведінки та способів дій у процесі сімейно-шлюбної взаємодії.

Згідно з поглядами Г.А. Кошонько [7], психологічна готовність до створення та розвитку сім'ї є складним утворенням особистості, єдністю мотиваційного, когнітивного, операційного і емоційно-вольового компонентів. При цьому вона, опираючись на результати власного дослідження, зазначає, що у молодих людей вищезазначена готовність сформована недостатньо, оскільки зумовлена неадекватним вихованням в батьківській сім'ї, впливом поглядів ровесників на шлюб, низьким рівнем підготовки до створення сім'ї в школі та ін.

М.А. Сізанов [9], досліджуючи проблему підготовки молоді до шлюбу, стверджує, що поняття «готовність до сімейного життя» включає соціально-моральну, мотиваційну та педагогічну готовність. При цьому він вважає, що соціально-моральна готовність до сімейного життя передбачає суспільну зрілість (вік, середня освіта, професія, рівень етичної свідомості), економічну самостійність, здоров'я.

Враховуючи думки дослідників, а також зважаючи на результати всебічного вивчення вказаних вище компонентів, ми отримали можливість виділити чотири компоненти психологічної готовності людини до створення сім'ї: мотиваційний, когнітивний, комунікативний та особистісний.

У сучасній психології прийнято розрізняти три мотивації створення сім'ї: мотивація на сам факт шлюбу, мотивація на певний тип шлюбу, мотивація на певну людину.

Практика свідчить, що психологічна готовність студентів ВНЗ до створення сім'ї суттєво залежить від ряду чинників як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру.

Результати вивчення вказаних вище наукових джерел дозволяють зробити висновок, що психологічна готовність студентів ВНЗ створювати сім'ї є складним психологічним утворенням, що залежить від багатьох суб'єктивних та об'єктивних чинників. При цьому основні суб'єктивні чинники базуються на індивідуально-психологічних особливостях молодої людини і включають:

- вік студента (сприятливий для сімейного життя та народження дитини);
- темперамент та характер (відношення людини до своїх обов'язків, ставлення інших людей та до себе);
- мотивація (наприклад, бажання стати самостійним і незалежним від батьків, страх самотності, бажання мати сексуального партнера і реалізовувати свої еротичні фантазії, страх втратити привабливого партнера, бажання мати дітей та ін.);
- рівень освіченості в питаннях сімейно-шлюбних стосунків;
- шлюбно-сімейні домагання (вимоги, очікування, бажання, надії стосовно свого майбутнього шлюбу і сім'ї);
- соціальна зрілість (засвоєння зразкових норм сімейно-шлюбного життя, що визначають спрямованість і характер взаємодії в майбутньому шлюбі);
- інші.

Щодо основних об'єктивних чинників, то слід зазначити, що вони відображають елементи життєвого середовища (мікросистеми, мезосистеми та екосистеми), які впливають на студентську молодь. Як свідчить практика, до таких відносяться:

- вплив суспільної думки (наприклад, не залишитися старою дівою);
- широкі можливості для вибору шлюбного партнера (у навчальному закладі навчаються сотні юнаків та дівчат одного вікового діапазону);
- приклад друзів (які вже створили свою сім'ю);
- бажання батьків не пропустити вигідну кандидатуру для шлюбу дитини, позбавити сина (доньку) можливості вести розгульний спосіб життя тощо;
- стан матеріального благополуччя (здатність матеріально забезпечити сім'ю, наявність житла);
- інші.

Отже, розвиток психологічної готовності студентів до створення сім'ї залежить від багатьох чинників. Знання про них допоможуть студентам уникнути помилкових рішень у виборі шлюбного партнера та проблем в плануванні та організації сімейного життя.

Нами проведено дослідження психологічних особливостей студентських сімей. Дане дослідження проводилось на базі Мукачівського державного університету. Загальна вибірка досліджуваних становила 30 студентів – психологів, які складають сім'ю: двоє студентів другого курсу, четверо студентів третього

курсу, дев'ятеро студентів четвертого курсу, та п'ятнадцятеро студентів п'ятого курсу денної форми навчання.

У дослідженні використано наступні емпірично-діагностичні методи: опитувальник «Задоволеність шлюбом» (В.Столін, Т.Романова, Г.Бутенко) та методика «Діагностика самооценки рівня тривожности Спилберга-Ханина».

Розглянемо результати за опитувальником «Задоволеність шлюбом» (В.Столін, Т.Романова, Г.Бутенко). Метою даного опитувальника є визначення рівня задоволеності шлюбом (абсолютно неблагополучні, неблагополучні, скоріше неблагополучні, перехідні, скоріше благополучні, благополучні, абсолютно благополучні). Доцільно підкреслити також, що двоє досліджуваних респондентів перебувають у шлюбі майже 17 років. Троє досліджуваних мають сімейний стаж від 3 до 5 років, інші 25 респондентів мають молоді сім'ї – у шлюбі від 1 до 3 років.

Отже, за результатами дослідження за опитувальником нами були виявлені показники: абсолютно неблагополучні у двох досліджуваних, що становить 7% від загальної кількості досліджуваних; неблагополучні – у трьох досліджуваних, що становить 10% від загальної кількості досліджуваних; скоріше неблагополучні – у трьох досліджуваних респондентів, що становить 10%; перехідні – у двох досліджуваних, що становить 7%; скоріше благополучні – у трьох досліджуваних, що становить 10%; благополучні – у чотирьох досліджуваних, що становить 13%; абсолютно благополучні – у тринадцяти досліджуваних, що становить 43% від загальної кількості досліджуваних респондентів (таблиця 1).

Таблиця 1

**Результати дослідження за опитувальником
«Задоволеність шлюбом» (В.Столін, Т.Романова, Г.Бутенко)**

Показники	Кількість досліджуваних	% (від загальної кількості)
Абсолютно неблагополучні	2	7
Неблагополучні	3	10
Скоріше неблагополучні	3	10
Перехідні	2	7
Скоріше благополучні	3	10
Благополучні	4	13
Абсолютно благополучні	13	43
Разом	30	100

Для більш наочного сприйняття розглянемо отримані результати у вигляді діаграми (рисунок 1).

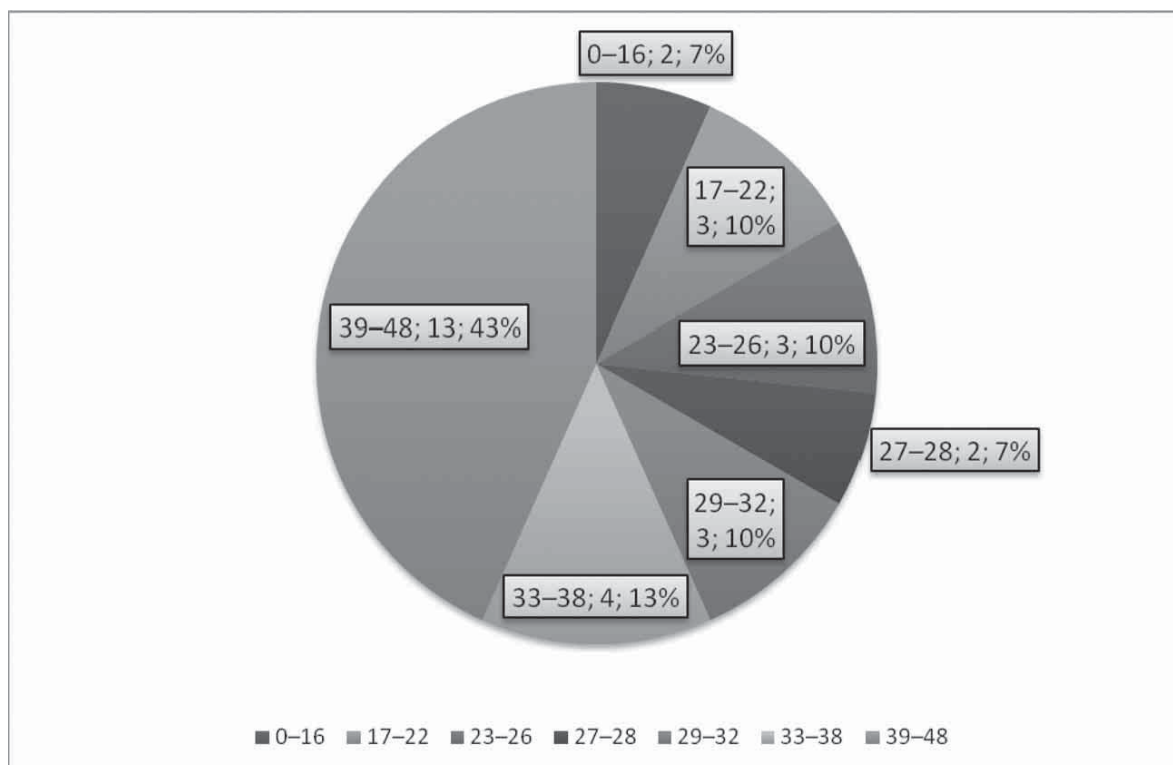

Рис.1. Результати дослідження за опитувальником «Задоволеність шлюбом» (В.Столін, Т.Романова, Г.Бутенко)

Розглянемо отримані результати більш ґрунтовніше. Звісно, досить великою часткою (66%) є сім'ї, які характеризуються благополучним рівнем задоволеності шлюбом. Це є досить високий показник. Даний показник, на нашу думку, свідчить що студентські сім'ї не зіткнулися з реальними труднощами. Адже, вони знаходяться у більш комфортних побутових умовах, використовують допомогу батьків.

Викликає занепокоєння достатньо високий показник неблагополучного задоволення шлюбом (27%), та 7% респондентів, які знаходяться на перехідному етапі. Ці показники не можуть задовольняти сучасне суспільство і скоріш за все свідчать про неготовність до шлюбу та труднощі в сімейному житті. Цікавим, на нашу думку, є той факт, що із збільшенням років перебування у шлюбі, збільшується задоволеність шлюбом. Є частина сімей, які мають дітей. Лише одна така пара потрапила в категорію неблагополучних, інші – які мають дітей, потрапили в категорію благополучних. Це є позитивним показником. Отже, представлені результати свідчать про важливість обраної теми дослідження. Адже третина досліджуваних не задоволені шлюбом, відчують труднощі у розвитку сімейних відносин і потребують допомоги психологів.

Для більш ретельного аналізу задоволеності шлюбом нами було використано тест самооцінки рівня тривожності Спилберга-Ханіна, який визначає ситуативну та особистісну тривожність за такими рівнями: низька, помірна, висока. Щодо ситуативної тривожності, то нами були визначені показники, які свідчать про низький рівень тривожності у двадцяти трьох досліджуваних, що становить 76,7% від загальної кількості досліджуваних, помірний – у семи досліджуваних – 23,3%. Зауважимо, що високий рівень ситуативної тривожності не виявлено (таблиця 2).

Таблиця 2

Рівні ситуативної тривожності (за методикою «Діагностика самооценки уровня тревожности Спилберга-Ханина»)

Рівні тривожності	Низький рівень тривожності	Помірний рівень тривожності	Високий рівень тривожності
Всього	23	7	0
% від усіх респондентів	76,7%	23,3%	0,0%
Сума	30 респондентів, 100%		

Для більш наочного представлення розглянемо результати дослідження, представлені в діаграмі (на рисунку 2.).

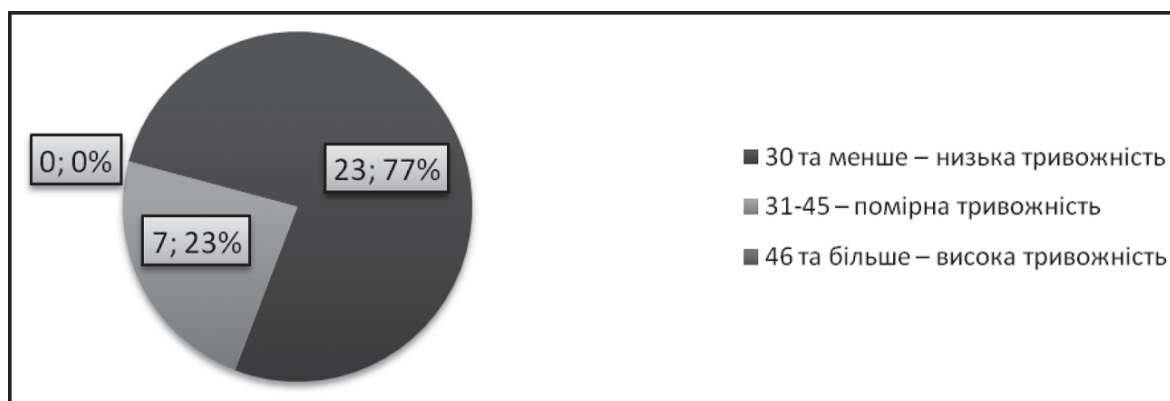

Рис.2. Рівні ситуативної тривожності (за методикою «Діагностика самооценки уровня тревожности Спилберга-Ханина»)

Такі результати свідчать, на нашу думку, про те, що студентські сім'ї більш вмотивовані на внутрішні проблеми: розподіл сімейних ролей, заняття лідерської позиції, вирішення побутових проблем. Такі сім'ї є мало вмотивовані на зовнішні проблеми – матеріальне забезпечення, кар'єрний стан. Такі проблеми студентське подружжя переносить на майбутнє. Отже, це свідчить про те, що зовнішні обставини не сильно впливають на особистостей, які перебувають у шлюбі.

Співставимо результати дослідження за тестом «Задоволеність шлюбом» (В.Столін, Т.Романова, Г.Бутенко) з методикою рівня тривожності Спілберга-Ханіна. Для цього у групі респондентів за опитувальником «Задоволеність шлюбом» (В.Столін, Т.Романова, Г.Бутенко) виділимо лише три категорії: неблагополучні (в які входять абсолютно неблагополучні, неблагополучні, скоріше неблагополучні); перехідні; та благополучні (в які входять скоріше благополучні, благополучні, абсолютно благополучні) таблиця 3.

Таблиця 3

Порівняльний аналіз результатів дослідження за методикою «Задоволеність шлюбом» (В.Столін, Т.Романова, Г.Бутенко) з методикою «Діагностика самооценки уровня тревожности Спилберга-Ханина» (ситуативна тривожність)

Категорії «задоволеності шлюбом» (к-ть/%)	Низький рівень тривожності		Помірний рівень тривожності		Високий рівень тривожності	
	К-ть	% від заг. к-ті	К-ть	% від заг. к-ті	К-ть	% від заг. к-ті
Благополучні (20/66,7%)	17	56,7%	3	10,0%	0	0,0%
Перехідні (2/6,7%)	2	6,7%	0	0,0%	0	0,0%
Неблагополучні (8/26,7%)	4	13,3%	4	13,3%	0	0,0%
ВСЬОГО (30/100%)	23	76,7%	7	23,3%	0	0,0%

В результаті можемо констатувати існування залежності між рівнями ситуативної тривожності та задоволеності шлюбом. Зауважимо, що високий рівень тривожності відсутній у всіх категоріях. У респондентів «благополучної» категорії розподілились ознаки ситуативної тривожності таким чином, що суттєва доля припала на низький рівень – 56,7%. Додамо, що у протилежній «неблагополучній» категорії, хоч і нижчий, але також суттєво виділений, нарівні із помірним, низький рівень тривожності – по 13,3% кожен з них. Для респондентів «перехідної» категорії є нульовими або низькими всі рівні тривожності: низький – 6,7%, помірний та високий – 0% кожний. Низький рівень ситуативної тривожності, в тій чи іншій мірі, є значним для всіх категорій – 76,7% усіх респондентів. Проте, його значущість для кожної з них має різне пояснення.

Задоволені шлюбом респонденти (категорія «благополучних»), стикаючись із зовнішніми проблемами, мають низький рівень тривожності, оскільки згідно з атрибутом щасливої сім'ї,

є ймовірним, що їх вирішення проводиться спільно, більш рівномірно розподіляється навантаження ризиків, стресів, відповідальності та інших деструктивних факторів, які безпосередньо впливають на рівень тривожності.

Низький та помірний рівні тривожності у категорії «неблагополучних» в сумі складають 26,6%, високий рівень тривожності, взагалі, відсутній. Це може пояснюватися тим, що питання сімейних взаємовідносин перейшло через можливу «точку неповернення», після якої члени сім'ї вже не вбачають (або не хочуть цього) можливості відновити їх до позитивного рівня. Членів сім'ї вже не тримають спільні турботи, а лише якісь зобов'язання, наприклад, спільне майно, діти. Така ситуація може тривати різний час – залежно від причин протиріччя, проблем, які привели сімейний стан до неблагополучного рівня. Але, вважаємо, ця категорія сімей є саме тою, яка поповнює статистику розлучень. Момент розлучення настає тоді, коли в одного із членів сім'ї, як правило, першопочаткового ініціатора розладу сімейних взаємовідносин, рівень ситуативної тривожності практично зникає. Він уже не мислить категоріями цієї сім'ї, а дивиться в майбутнє з її відсутністю.

Категорія «перехідні» не проявила ознак помірної та високої тривожності. Низький рівень тривожності говорить, скоріше, про незавершене становлення відчуття сімейних взаємовідносин. Члени сім'ї зайняті визначенням своєї позиції та рольової ваги у стосунках.

За результатами дослідження за методикою діагностики самооцінки рівня особистісної тривожності Спілберга-Ханіна нами були виявлені показники, які свідчать про високий рівень особистісної тривожності у двадцяти досліджуваних, що становить 66,7% від загальної кількості досліджуваних, помірний – у восьми досліджуваних – 26,7%. Низький рівень особистісної тривожності виявлено у двох досліджуваних (6,7% від загальної кількості досліджуваних) (таблиця 4).

Таблиця 4

Рівні особистісної тривожності (за методикою «Діагностика самооценки уровня тревожности Спилберга-Ханина»)

Рівні тривожності	Низький рівень тривожності	Помірний рівень тривожності	Високий рівень тривожності
Всього	2	8	20
% від усіх респондентів	6,7%	26,7%	66,7%
Сума	30 респондентів, 100%		

Для більш наочного представлення розглянемо результати дослідження, представлені в діаграмі (на рисунку 4.).

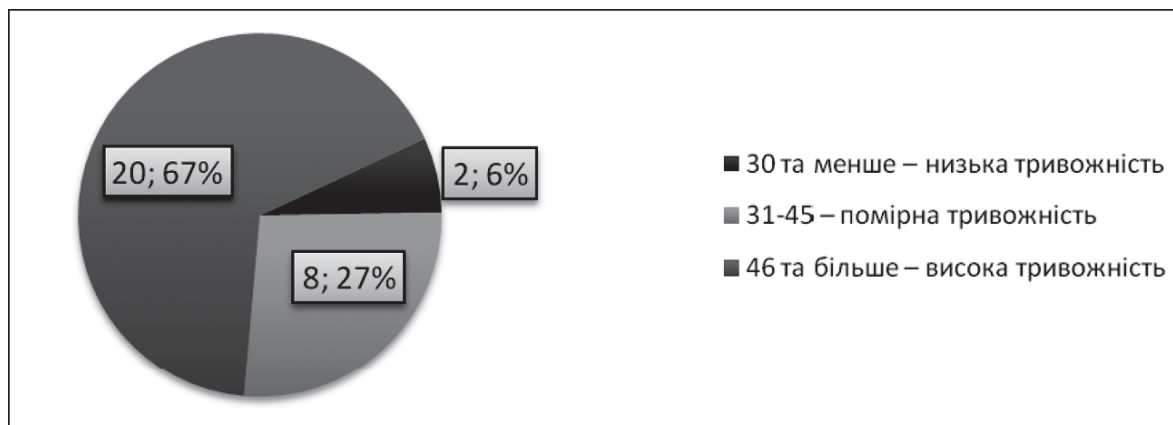

Рис. 4. Рівні особистісної тривожності (за методикою «Діагностика самооценки уровня тревожности Спилберга-Ханина»)

На відміну від результатів, отриманих при співставленні отриманих даних методик «Задоволеність шлюбом» (В.Столін, Т.Романова, Г.Бутенко), та методики «Діагностики самооценки уровня тревожности Спилберга-Ханина» за шкалою ситуативної тривожності, рівень особистісної тривожності виявився високим у 36,7%, та помірним – 26,7%, у більшості респондентів «благополучної» категорії. У респондентів «перехідної» категорії ознаки рівня особистісної тривожності проявились однаково, як високий (3,3%), так низький рівень (3,3%). У свою чергу, респонденти ж «неблагополучної» категорії проявили високий рівень особистісної тривожності – 26,7%, помірний та низький рівень не проявились у жодного респондента.

Таблиця 5

Порівняльний аналіз результатів дослідження за методикою «Задоволеність шлюбом» (В.Столін, Т.Романова, Г.Бутенко) з методикою «Діагностика самооценки уровня тревожности Спилберга-Ханина» (особистісна тривожність)

Категорії «задоволеності шлюбом» (к-ть/%)	Низький рівень тривожності		Помірний рівень тривожності		Високий рівень тривожності	
	К-ть	% від заг. к-ті	К-ть	% від заг. к-ті	К-ть	% від заг. к-ті
Благополучні (20/66,7%)	1	3,3%	8	26,7%	11	36,7%
Перехідні (2/6,7%)	1	3,3%	0	0,0%	1	3,3%
Неблагополучні (8/26,7%)	0	0,0%	0	0,0%	8	26,7%

ВСЬОГО (30/100%)	2	6,7%	8	26,7%	20	66,7%
------------------	---	------	---	-------	----	-------

Високий рівень особистісної тривожності у протилежних за «благополучністю» респондентів, імовірно, має як спільні так і відмінні причини. До спільних можна віднести, зокрема, переживання про добробут. Проте, у благополучних сім'ях респонденти переживають за укріплення та збагачення цього добробуту, турбуються про створення якнайкращих умов подружнього життя, розробляють перспективи розвитку як кожного члена, так і сім'ї, в цілому. На відміну від цієї категорії, респонденти неблагополучної категорії також мають переживання «за завтрашній день», але в аспекті невизначеності своєї позиції в сім'ї, відношення як до членів сім'ї, так і їхнього – до себе. Також до збільшення рівня тривожності приводить постійне вирішення однієї з двох проблем, або їх сукупності у формі дилеми. Перша із цих проблем – знайдення шляху до можливого взаєморозуміння, примирення тощо. Друга проблема, яка, як правило, автоматично виникає при загостренні відносин, при більш детальному окресленні безперспективного продовження подружнього життя – це збентеженість і страх перед можливим руйнуванням сім'ї та невизначеним подальшим майбутнім.

Підсумовуючи висловлені міркування, приходимо до висновку, про наявний зв'язок тривожності як індивідуально-психологічної особливості досліджуваних та їх задоволеності шлюбом. Предметом подальшого дослідження буде ґрунтовний математично-статистичний аналіз зазначеного зв'язку.

Список використаних джерел

1. Андреева Т. В. Семейная психология: Учеб. пособие / Андреева Т. В. – СПб.: Речь, 2004. – 244 с.
2. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. / О. І. Бондарчук. – К.: МАУП, 2001. – 96 с.
3. Витек К. Проблемы супружеского благополучия / К. Витек; [перевод с чешского]. – М.: 1988. – 132 с.
4. Джеймс М. Брак и любовь / Джеймс М.; [перевод с английского]. – Москва, 1985. – 82 с.
5. Кляпець О. Я. Психологічні чинники вибору молодою людиною цивільного шлюбу: дис... канд. психол. наук: 19.00.05 / Інститут соціальної та політичної психології АПН України / О. Я. Кляпець. – К., 2004. – 178 с.
6. Ковалёв С. В. Психология современной семьи: Книга для учителя / С. В. Ковалёв. – М.: Просвещение, 1988. – 208 с.

7. Кошонько Г. А. Психологічні особливості становлення сімей майбутніх офіцерів: Автореф. дис... канд. психол. н.: 19.00.09 / Національна академія ДПСУ ім. Б. Хмельницького / Г. А. Кошонько. – Хмельницький, 2005. – 20 с.
8. Менъшутин В.П. Помощь молодой семье: (заметки психолога). / В.П. Менъшутин. – М.: Мысль, 1987. – 203 с.
9. Сизанов А.Н. Подготовка подростков к семейной жизни / А.Н. Сизанов. – Минск, 1989. – 178 с.

The results of theoretical analysis of conceptual approaches to the study are presented in the article: readiness of young people to create a family, identifying the factors influencing the formation of readiness to marriage, the psychological characteristics of students' families functioning. The article deals with the results of psychological characteristics of students' families. The comparison between the research results of «Satisfaction of marriage» and levels of anxiety is conducted. Based on the questionnaire «Satisfaction of marriage» (V.Stolin, T.Romanova, H.Butenko), and methodologies for evaluating the level of situational and personal anxiety (Ch. Spielberg, Y. Hanin) the psychological characteristics of students' families functioning were examined. In the article a number of categories of students' families for the criterion «Satisfaction of marriage» are defined: dysfunctional, transitional, and prosperous. The anxiety level of the members of students' families is analyzed. The comparative analysis of these techniques, self-determined situational and personal levels of anxiety are described in the article. The categories of satisfaction of marriage and levels of anxiety are defined. Based on these results we came to the conclusion considering a number of factors that affect the psychological readiness of university students to create families. Their knowledge will help students to avoid erroneous decisions in choosing a marriage partner, and get rid of the problems in the planning and organization of family life.

Keywords: «young family», «students' family», readiness to marriage, «satisfaction of the marriage», levels of anxiety.

Отримано: 15.01.2013 р.